

ادله حرمت غنا و پیامدهای فردی و اجتماعی آن از دیدگاه دین و اخلاق

فاطمه انصاری¹

چکیده

بهره‌گیری از زیبایی‌های جهان آفرینش به منزله‌ی مظاهر جمال و کمال الهی و پرورش و تقویت حس فطری زیبایی‌شناسی و زیبایی‌دوستی، از نیازهای آدمی است و موسیقی نیز اگر از نوع طبیعی آن باشد جزء این مظاهر به حساب می‌آید. روح انسان محکم‌ترین جنبه‌ی وجودی انسان است. لذا هر آنچه که بر آن تأثیرگذار باشد می‌تواند در کمال و سقوطش موثر باشند. از آن جمله می‌توان به غنای حرام اشاره کرد. غنا موجب تضعیف روحیه و اراده‌ی خداجوی انسان می‌شود و او را از یاد خدا دور می‌سازد. به کلمه‌ی غنا در آیات قرآن اشاره‌ی مستقیم نشده؛ ولی اشاره‌ی غیرمستقیم به واسطه‌ی کلماتی هم‌چون «لهو» و «لغو» و قول زور شده است که تمسک‌کنندگان به این کلمات و احادیث وارده دلیل بر حرمت غنا گرفته‌اند. این بررسی کوتاه به روش توصیف و تبیین و ابزار کتابخانه انجام شده است و از آن این مطلب به دست آمده که غنای حرام همان آواز لهنوی و مفسده انگیز است و هم‌چنین به دست آمده هر نوع غنایی روح انسان را تیره و مکدر می‌کند و انسان را از مراتب عروج به سمت باری تعالی باز می‌دارد حتی تصنیف‌هایی که از رادیو و تلویزیون پخش می‌شود.

کلیدواژه‌ها: ادله فقهی، پیامدهای غنا، تأثیرات اجتماعی، حرمت غنا، غنا، موسیقی حرام

¹ طلبه سطح 2 حوزه علمیه فاطمیه، نجف آباد

مقدمه

در اجتماع ما بسیاری از رسوایی‌ها و آلودگی‌ها به چشم می‌خورد که در نتیجه‌ی تکرار، وجهه‌ی عمومی و صورت عادت اجتماعی به خود گرفته است تا جایی که مردم بیدار و متفکر هم اندیشیده‌اند و به راحتی مرتکب آن می‌شوند تا جایی که در نظر مردم برای آن گونه کارها قباح و شفاعتی دیده نمی‌شود؛ بلکه گاهی ارتکاب به آن تجددخواهی و آزادی و روشنفکری محسوب می‌گردد. یکی از این انحرافات شایع در اجتماع ما مسئله‌ی غنا می‌باشد که در هر کوچه و بازار و مغازه و خانه راه یافته است. تا جایی که یکی از وسایل پذیرایی از مهمان، سرگرمی بچه، بهبودی بیمار، رونق کارگران، نشاط مسافران، رفع خستگی روزانه، جلب مشتری و فروش کالا به حساب می‌آید. در محفل انس، بزم شادی، مجلس غم، بیمارستان، اماکن عمومی، خلوت‌های شبانه کوخ‌گدا، کاخ توانگر و در هر نقطه‌ی دیگری راه باز کرده است و با وسایل گوناگون این گناه در حال ترویج است.

اینک تأثیرات منفی انجام و استماع این گناه بر روح و روان فرد از منظر قرآن و روایات و سیره‌ی معصومین مورد بررسی قرار می‌گیرد تا آن‌ها که می‌خواهند بیدار شوند و در پیشگاه خداوند سرافکنده نباشند عبرت بگیرند، چه بسیار اتفاق می‌افتد که بی‌خبران اگر پی به فساد اخلاقی و اجتماعی و نظر قاطع شعر با دلائل عقلی و نقلی ببرند متنبه گشته و راه خود را عوض کنند. در این زمینه تحقیقات و مقالات بیشتر جنبه‌ی فقهی غنا را در روح و جسم مورد بررسی قرار داده‌اند. در این نوشتار هم جنبه‌ی فقهی و هم تأثیرات غنا بر روح و جسم فرد بررسی شده است. همانگونه که بیان شد بحث دارای سابقه طولانی است و جزء لاینفک زندگی افراد گشته است. البته ناگفته نماند که این نوشتار با توجه به ظرفیت و گنجایش آن مطلب و اقوال آمده و حتماً مطالب فراوان دیگری می‌باشد که به جهت اختصار، بیان شده است و بیان نشدن اقوال دیگر فقط بر همین دلیل بوده و ترجیحی در این مسئله صورت نگرفته است.

1- معنای لغوی و اصطلاحی غنا

تعریف غنا

در معجم مقاییس اللغة کلمه‌ی غنا به فتح غین «غناء» به معنای ضد فقر، کفایت و نفع است. بنابراین وقتی گفته می‌شود (هذا شيء لا غناء فيه) یعنی آن شیء نافع نیست و به قدر کفایت نمی‌باشد و در لسان العرب و کلمه‌ی غناء به کسر غین (غناء) از سماع به معنی صدا است و در معجم مقاییس اللغة و در همین کتب گاهی غناء به معنای بلند کردن و در پی هم آمدن صدا است. راغب اصفهانی در کتاب مفردات خود بر این باور است که غناء بدون مد بی‌نیازی و با مد همان آواز خواندن است و شیخ انصاری در کتاب مکاسب محرمة آورده است که غنا به معنی آواز یا کشیدن آواز می‌باشد و یا به معنی نیکو کردن صوت و نازک نمودن آن. شیخ مرتضی انصاری در مکاسب محرمة آورده است که غنا در اصطلاح فقها عبارت است از کشیدن صدا و آواز با دو شرط: یکی دارای رفت و برگشت و گردانیدن آواز در حلق (ترجیع) و دیگری در انسان حالت خفت و سبکی خاصی به وجود آورد که باعث شدت حزن و یا خوشحالی زیاد می‌شود (طرب) و بعضی‌ها قید لهوی بودن را هم اضافه نموده‌اند و غنا صوتی است که توسط انسان با گردانیدن صوت در حلق (ترجیع) ایجاد می‌شود.²

2- انواع موسیقی

شاید برای رفع ابهام ذهنی خواننده بهتر است در این نوشتار اشاره‌ای به تقسیم‌بندی موسیقی شود تا کلمه‌ی غنا به صورت واضح در ذهن‌ها جای شود. موسیقی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: 1- موسیقی طبیعی 2- موسیقی هنری.

موسیقی طبیعی عبارت است از: اصوات و نغمه‌هایی که از طبیعت و یا از حنجره‌ی حیوانات شنیده می‌شود. مانند: صدای آبشار، صدای پرندگان.

موسیقی هنری عبارت است از: آهنگ‌هایی که انسان به وسیله‌ی وسایل مصنوعی چون ویولون، گیتار و ... می‌سازد. تفاوت این نوع موسیقی را شاید می‌توان در این مسئله دانست که آهنگ‌های طبیعی دارای سیر ملایم و یکنواخت هستند، لذا همواره برای انسان جذاب، مفرح و مسرت‌بخش بوده است و بر نشاط انسان به صورت واقعی می‌افزاید و اما موسیقی هنری چون دارای ارتعاشات و زیر و بم‌های گوناگونی هستند و لذا به نسبت این ارتعاشات و زیر و بم‌ها سلسله اعصاب از آن اثر می‌پذیرند و چون یکنواخت نیستند اثرات آن زیان‌بخش خواهند بود. پس از نظر فقهی در شریعت

² موسیقی و اثرات آن در زندگی

اسلامی، موسیقی هنری به دو دسته‌ی موسیقی حلال و موسیقی حرام تقسیم شده است.^۳ اگر موسیقی، غنا است - که معیار هر کدام از آیات عظام در این مورد متفاوت است که در ادامه‌ی مقاله به آن اشاره می‌شود - جز موسیقی حرام شناخته شده و قطعاً در انسان تأثیرات منفی بسیاری خواهد گذاشت؛ که جای دارد با بیان داستانی این فریضه اثبات شود و در ادامه مستندات موسیقی حرام یا همان غنا طبق کلام و سیره‌ی معصومین در روایات و کلام‌الله بیان می‌شود و بعد از آن اثرات دنیوی و اخروی غنا آورده می‌شود. و اما داستان؛ اسب تراوا ماجرای اسبی چوبین است که با استفاده از آن قلعه‌ی شکست‌ناپذیری با محاصره و جنگ سقوط نمی‌کرد و توانست به تسخیر دشمن درآید. داستان از این قرار است که سربازان دشمن قلعه را مدت‌ها در محاصره قرار داده بودند. بعد از طی مدتی، از جنگیدن ناامید شده و برای تسخیر آن نیرنگی را طراحی کردند. آنها اسبی چوبی ساختند و آن را در بیرون قلعه گذاشتند و خود عقب نشینی نموده و وانمود کردند که از ادامه‌ی حمله منصرف شده‌اند و به احترام مدافعین قلعه و مقاومت آنها اسبی چوبی به آنها هدیه کرده‌اند، مدافعین قلعه مفتون زیبایی و عظمت اسب چوبین شدند و آن را به داخل قلعه برده و مشغول جشن و سرور و پایکوبی گردیدند. اما نیمه‌ی شب آنها مست و سرخوش در خواب بودند، سربازانی که از قبل در دل اسب چوبی پنهان شده بودند. از درون اسب بیرون آمده و دروازه‌ی قلعه را گشودند و دشمن که در این فاصله با استفاده از تاریکی شب خود را به قلعه رسانیده بود، سربازانش وارد قلعه شدند و مدافعین قلعه را غافلگیر کردند و با قتل عام آنها قلعه را به تسخیر خود درآورده‌اند. آنچه در جهان هستی وجود دارد و انسان به خوبی با آن سر و کار دارد، شعوری بر آن حاکم است و در پشت آن شعور، شعوری دیگر نهفته است که در بعضی مواقع ممکن است همان اسب تراوا باشد و به عبارت دیگر همان‌طور که ماده ضد ماده و انرژی ضد انرژی وجود دارد لذا همواره ما در معرض شعور و ضد شعور قرار داریم که بسیار هوشمندانه عمل می‌کند. ذهن انسان پیچیدگی‌های بسیار زیادی دارد و از فیلترهای محافظ بسیار قوی برخوردار می‌باشد. فیلترهای عقلی راه ورود هرگونه اطلاعاتی را که با منطق و باورهای ما مغایرت داشته باشد، می‌بندد. ذهن قادر است، اطلاعاتی را که به آن می‌رسد مورد پردازش دقیق قرار دهد حتی اگر وارونه باشد. در ستاد مرکزی ذهن، محدودیتی برای فهم زبان‌های مختلف نیست و هر مطلبی به هر زبانی برای این ستاد قابل فهم بوده و به کار گرفته می‌شود. این سطح از ذهن جزئی از ناخودآگاهی بوده که ما به آن واقف نیستیم. از همین اصل شبکه‌ی منفی کلید اطلاعات غلط خود

^۳ موسیقی و اثرات آن در زندگی، استفتائات از مراجع

را به ستاد مرکزی ذهن انسان می‌رساند و رفتار او را تحت تأثیر قرار داده و تمایل دارد او را به سمت دلخواه هدایت کند. غنا نیز می‌تواند به عنوان اسب‌های چوبین، مورد سوءاستفاده شبکه‌ی ذهن قرار گیرد و در حد بسیار گسترده‌ای در این رابطه به صورت منفی به کار گرفته شود. زیرا در حالت عادی، ذهن انسان اجازه‌ی ورود و عبور بسیاری از اطلاعات را نمی‌دهد؛ برای مثال اگر شما بشنوید (به شیطان گوش بده) شدیداً مقاومت نشان می‌دهید و از آن اجتناب می‌کنید، اما اگر همین دستور «داده» معکوس شعر و آهنگی قرار داده شود از آنجا که ما کمال میل به گوش دادن تراز داریم اطلاعات نابجای پشت آن اسب تراوا وارد قلعه‌ی وجودی ما شده و در فرصت مناسب اثر خود را بر روی ذهن ما خواهد گذاشت.

در مطلب فوق درباره غنا و معانی آن در زبان عربی پرداخته شد که به معنای ضد فقر و نافع است و در اصطلاح دیگر به معنای صدا و آواز است. انواع موسیقی به دو دسته طبیعی و هنری تقسیم می‌شود. موسیقی هنری به دو نوع حلال و حرام تقسیم می‌شود که غنا جزء موسیقی حرام است و در ادامه داستان اسب چوبین به عنوان تمثیلی برای نشان دادن تأثیرات منفی غنا آورده شده که می‌تواند ذهن را فریب دهد. چون ذهن انسان دارای فیلترهای محافظتی است که باید مراقب بود تا اطلاعات منفی به آن وارد نشود.

3- حرمت غنا در آیات و روایات

3-1 حرمت غنا در آیات

در قرآن کریم تنها کلیات مسائل آمده و تبیین جزئیات و تعیین مصداق‌های آن به پیامبر(صلی الله علیه و آله و سلم) و امامان واگذار شده است و مراجع عظام تقلید با توجه به مضامین آیات و روایات موجود احکام را از آن استنباط می‌کنند. در خصوص غنای حرام قرآن کریم در چهار آیه در 4 سوره‌ی مبارکه اشاره‌ای کرده است که با تفسیر آن چهار آیه پی به حرام بودن استماع غنا برده می‌شود. آیات مورد بحث: 1- آیه 6 سوره مبارکه لقمان 2- آیه 3 سوره مبارکه مؤمنون 3- آیه 72 سوره مبارکه فرقان 4- آیه 30 سوره مبارکه حج⁴ حال به ذکر دو نمونه از آیات و تفسیر آنها برای تفهیم بهتر پرداخته می‌شود.

آیه 6 سوره لقمان

⁴ شیرازی، مکارم، تفسیر نمونه، ج 17، ص 22

رسول خدا فرمود:

«نوازنده ی تنبور در روز قیامت در حالی محشور می شود که صورتش سیاه است و به دستش تنبوری از آتش می باشد. بالای سرش هفتاد هزار فرشته هستند و به دست هر یک، گریزی است که با آن بر سر و صورت او می کوبند. خواننده و نوازنده ی غنا در حالی از قبرش برانگیخته می شود که کور و لال است و زناکار و نوازنده ی نی و نوازنده ی دف نیز چنین سرانجامی دارند».^{۳۸}

باتوجه به آثار غنا در آخرت که بیان شد غنا نه تنها عواقب منفی در دنیا دارد بلکه در آخرت نیز به عذاب های سخت و محرومیت های بزرگ منجر می شود.

5- دیدگاه های عالمان و اندیشمندان در مورد غنا

1-5 امام خمینی (قدس السره)

فرمود: «انجام دادن و شنیدن غنا و کسب کردن با آن حرام است و غناء تنها زیبا کردن صدا نیست؛ بلکه عبارت است از کشیدن و برگرداندن صدا با کیفیت خاصی که طرب آور و مناسب مجلس لهو و محافل طرب و آلات و ادوات موسیقی می باشد. بین استعمال آن در کلام حق، مانند قرائت قرآن و دعا و مرتبه و بین غیر آن از شعر یا نثر فرقی نیست. اگر در اذان و اقامه صدا را در گلو بیاندازد، چنانچه غنا شود؛ یعنی به طور آوازه خوانی که در مجالس لهو و بازگیری معمول است. اذان و اقامه بگوید حرام است و اگر غنا شود مکروه است.

2-5 علامه محمدتقی جعفری

خلاصه ای از دیدگاه علامه این توضیح را به همراه دارد که موسیقی جز برانگیختن خیال و تقویت تجسیمات^{۳۹} روانی، چیز دیگری نیست. موسیقی موجب وصال نیست بلکه خیال وصال را در انسان تحریک می کند و نهایت کاری که انجام می دهد این است که از خیالات و توهمات تجاوز نموده و تجسیم صورت مطلوب می انجامد و در نهایت اینکه احساس لذت از پدیده ای به نام موسیقی با احتمال ضرر روانی و ضرر نافرمانی، در مقابل تعهد تکلیف الهی دو نظریه ای است که ما با آن روبرو هستیم و از نظر علامه موسیقی تأثیرات شومی بر انسان دارد که عبارتند از: 1- ایجاد عدم تعادل و

³⁸ مجلسی، همان، ج 76، ص 352؛ نوری، همان، ج 13، ص 219

³⁹ تشبیه معقول به محسوس

توازن اعصاب سمپاتیک و پاراسمپاتیک 2- مرز مانی 3- مرز پارانویا 4- مرز سیکلوتمی 5- کوتاهی عمر 6- ضعف اعصاب 7- اختلالات دماغی 8- تأثیرات قلبی 9- واسطه انتحار و خودکشی 10- بیماری فشار خون 11- عامل فحشا⁴⁰

6- دیدگاه شیعه و سنی در مورد غنا

از مسائلی است که از دیرباز تاکنون مورد توجه و نظر فقیهان بوده و رساله‌های فراوان در این زمینه نگاشته شده است. تمامی فقیهان شیعه بر این باورند که غنا حرام بوده و هیچ شک و تردیدی در آن نیست و اگر اختلافی هم هست، همه به مصادیق باز می‌گردد. از این سخن عده‌ای از فقیهان و نویسندگان - که اظهار می‌دارند دو تن از فقیهان شیعی (فیض کاشانی و محمد باقر سبزواری) قائل به حلیت غنا هستند و همان چیزی را معتقدند که اهل تسنن به آن گرایش دارند - توهم و گزافه‌ای بیش نیست!! اگر اندکی در سخن این دو فقیه تأمل و درنگ شود روشن می‌گردد که هم در اصل حرمت غنا تردیدی ندارند و معتقدند که غنا بر دو قسم است: غنای حرام و غنای حلال. که با نظر امام خمینی در مورد فتوای این دو فقیه به این نتیجه می‌رسیم که آنان نیز بر حرمت غنا فتوا داده‌اند. تنها در بعضی از ویژگی‌ها و خصوصیات با آن اختلاف نظر دارند و هم‌چنین آیت‌الله خویی در صحت انتساب این نظر به سبزواری تردید دارد. فقهای اهل تسنن در تمامی فرقه‌ها بر این باورند که اصل غنا به تنهایی حلال است و آنچه از محرمات همراه آن انجام می‌گیرد، آن را دچار مشکل و حرمت می‌سازد.

نتیجه‌گیری

موسیقی از جمله مباحثی است که با وجود این که دارای قدمت زیادی است؛ ولی در عین حال، جزء مباحث روز بوده و از جمله مسائلی است که مخصوصاً جوانان زیادی را به خود مشغول داشته و بالتبع سؤالات زیادی پیرامون آن مطرح شده و می‌شود. ما در این تحقیق به این نتیجه رسیدیم که موسیقی انواع مختلفی دارد که هر کدام می‌تواند آثار مثبت و منفی بر روح روان انسان داشته باشد و همچنین به این پی بردیم که موسیقی مصنوعی باعث از بین رفتن تعادل سمپاتیک و

⁴⁰ برگرفته از مقاله غنا و موسیقی، حسینی، اکرم، نوکندی، عاطفه، حوزوی علوم اسلامی دانشگاهیان مرکز بیرجند،

پاراسمپاتیک و موسیقی طبیعی- اگر به درستی از آن استفاده شود- باعث آرامش روان انسان می‌شود. لذا هرآن چه را اگر چه دارای منفی نیز باشد نمی‌توان مطلقاً مفید دانست و باید جنبه‌های دیگر آن را نیز در نظر گرفت. و بالأخره این که نمی‌توان منکر تأثیر موسیقی و حتی لذت موسیقی شد و این مسئله، حل شده است ولی بحث اصلی راجع به آن دسته از موسیقی‌هایی بود که هم از نگاه شرع و هم از نگاه دانشمندان مذمت شده بود که در اثر تخریبی چنین موسیقی جای تردید نیست و عمده‌ی مضراتی هم که گفته شد به همین قسم از موسیقی بر می‌گردد. آثار مخربی هم‌چون: غفلت از یاد خدا، عامل فقر، نفاق، تیره‌بختی، آتش جهنم و امثال آن در انتظار شخصی است که پیرو این راه باشد.

فهرست منابع

* قرآن کریم (ترجمه مکارم شیرازی)

- 1- بهجتی، محمد حسین، معارف جعفری، بخش موسیقی از نظر دین و دانش، شماره 8، 1346
- 2- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج 17، نشر مکتبه الاسلامیه، تهران، 1382
- 3- حسینی، اکرم، مقاله غنا و موسیقی، نوکندی، عاطفه، حوزوی علوم اسلامی دانشگاهیان مرکز بیرجند، بهار 91
- 4- خوروش، حسین، تأثیر موسیقی بر اعصاب و روان، نشر بادران، اصفهان، چاپ 9، 1387
- 5- سیوطی، جلال الدین عبدالرحمن، الدر المنثور، ج 5، قم: نشر مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی، 1404 ه.ق
- 6- طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، جلد 13، دفتر نشر اسلامی، چاپ 21، 1385
- 7- فیض مشکینی، علی اکبر. نصایح، ترجمه احمد، جنتی، دفتر نشر الهادی، چاپ 18، 1378
- 8- قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج 7، تهران، مرکز نشر درسهایی از قرآن، 1387
- 9- قمی، عباس، سفینه البحار، ج 2، مترجم: هادی، صلواتی، قم: نشر نوید اسلام، چاپ 2، 1393
- 10- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، ج 2، قم: ایران، 1404 ه.ق
- 11- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج 6، 13، نشر مؤسسه انصاریان، چاپ اول، 1384
- 12- مجلسی، محمدتقی، بحار الأنوار، ج 76 و 79، موسسه الوفاء، چاپ سوم، 1403 ه.ق
- 13- محمدی نیا، اسدالله، بهشت جوانان، چاپ اول، نشر سبط اکبر، بی جا، بی تا.
- 14- مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، نشر صدرا، چاپ 27، 1375
- 15- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج 17، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1385

16- نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مُستنبط المسائل، ج 2، 13، بیروت،
موسسه آل البيت لاحیاء التراث، 1408 ه.ق

17- پایگاه جامع قرآن کریم وابسته به سایت انهار quran.anhar.ir، 98/4/20 ساعت: 10

18- سایت منتظران ظهور ارجاع به مجله‌ی اینترنتی آفتابگردان مقاله محمدعلی، طاهری؛ رجوع
به سایت آپارات، برگردان موسیقی

19- سایت منتظر، پژوهشی در موسیقی و اثرات آن (1) انواع موسیقی، ww.montazer.ir